

In de media worden de gewelddadigheden na de verkiezingen in Kenia afgeschilderd als een etnische strijd tussen de grootste stam, de Kikuyu van 'winnaar' Kibaki, en een 'kleine minderheidsgroep', de Luo, van oppositieleider Odinga. De situatie in multi-etnisch Kenia ligt echter veel ingewikkelder – het draait vooral om het gebrek aan perspectief en de schrijnende kloof tussen arm en rijk. En die loopt niet langs etnische lijnen.

Bendeleden beroven een vrouw van de spullen die zij zelf heeft buitgemaakt tijdens de verkiezingsrellen elders in Nairobi. Het geweld eiste 300 dodelijke slachtoffers en dwong 250.000 mensen op de vlucht.

Kenia en de 'stammenstrijd'

Het doet pijn wanneer een land waarvan je bent gaan houden en waar je veel komt ineens ontploft en in een orgie van geweld terechtkomt. Je maakt je zorgen over vrienden en bekenden en over het effect van het af en toe barbaarse geweld op de toekomstige verhoudingen. Je maakt je ook zorgen over de manier waarop dit conflict gepresenteerd wordt in de Nederlandse pers. Met groot gemak wordt gesproken van een stammenstrijd, zelfs in de kwaliteitskranten. Een ingewikkelde etnische en politieke situatie wordt versimpeld tot stammentegenstellingen tussen 'de grootste stam' (de Kikuyu van 'winnaar' Kibaki) en 'een kleine minderheidsgroep' (de Luo, de groep van oppositieleider Odinga). Met groot gemak wordt ook gesproken over het 'stabiele' Kenia, dat ineens aan flarden wordt gescheurd.

Het is op dit moment, begin januari, onvoorspelbaar wat er verder gaat gebeuren en of de situatie verder is geëscaleerd als dit nummer van *Geografie* verschijnt. Toch is er een aantal onderliggende zaken die niet afhankelijk zijn van de waan van de dag en waarvan het nuttig is ze op een rij te zetten.

Etniciteit

Het is niet eenvoudig een betrouwbaar beeld te schetsen van de etnische samenstelling van de Keniaanse bevolking. Wij schatten dat van de ongeveer 35 miljoen Kenianen op dit moment 22 procent Kikuyu is. Central Province is hun 'thuisland', maar er wonen ook veel Kikuyu elders. Tel je daar de verwante Meru en Embu

bij op (uit het gebied rond Mount Kenya in het centrale deel), dan wordt het 29 procent. Dat is weliswaar de 'grootste groep', maar beslist geen meerderheid. Ook als je de Kamba meerekent (11 procent, vooral in het zuidoosten) gaat het om niet meer dan 40 procent van de bevolking. Alle horen tot de Bantu-taalgroep, dominant in Centraal, Oostelijk en Zuidelijk Afrika. In Kenia horen daar ook de Luhya bij uit het westen (14 procent van de bevolking, de op een na grootste etnische groep), de Kisii uit het zuidwesten (6 procent) en de Mijikenda uit het kustgebied (5 procent).

Dan zijn er de Luo. Zij horen bij de Nilotische groepen en maken deel uit van een taalfamilie die haar oorspong heeft in het Nijl-gebied. Veel volkeren in het noorden van Uganda, in het zuiden van Sudan en in de aangrenzende delen van Tanzania zijn verwanten van deze Luo. De Keniaanse Luo vormen 13 procent van de bevolking en dat is maar 9 procent minder dan de Kikuyu.

In Kenia is er een verre verwantschap met de zogenoemde Nilo-hamitische groepen: de Maasai in het zuiden (2 procent), de Turkana en Samburu in het noorden (2 procent) en vooral de federatie van Kalenjin-groepen, die onder het presidentschap van Daniel arap Moi (1978-2002) tot een min of meer etnische eenheid werd gesmeed uit allerlei kleinere groepen. Bij elkaar vormen de Kalenjin ongeveer 12 procent van de Keniaanse bevolking.

Ten slotte zijn er de Somali en andere Cushietisch-sprekende volkeren uit het oosten en noorden van Kenia, die verwant zijn met anderen uit de Hoorn van Afrika. Ze bewonen een groot gebied maar zijn met minder dan 5 procent relatief klein. Bovendien zijn ze etnisch zeer versnipperd, waarbij binnen etnische groepen clans vaak belangrijker zijn en er regelmatig sprake is van 'etnisch stuivertje wisselen'. En dan heb-

ben we nóg niet alle volkeren genoemd; er leven meer dan veertig etnische groepen in Kenia.

De Bantu zijn traditioneel vooral akkerbouwers en bewonen de vruchtbare, relatief natte delen van het land. Veel van de Kikuyu-, Kisii- en Luhya-gebieden worden zeer intensief benut en rurale bevolkingsdichtheden van duizend inwoners per km² zijn geen uitzondering. De Nilotische en Nilo-hamitische groepen hebben veel een traditie van veehouderij, hoewel ze in de loop van de 20ste eeuw steeds meer aan akkerbouw zijn gaan doen. Een deel van hun gebieden (vooral bij de Luo) kent inmiddels ook hoge rurale bevolkingsdichtheden. De meeste Cushietische groepen zijn nog steeds (nomadische) veehouders in de halfwoestijnen waarin ze leven.

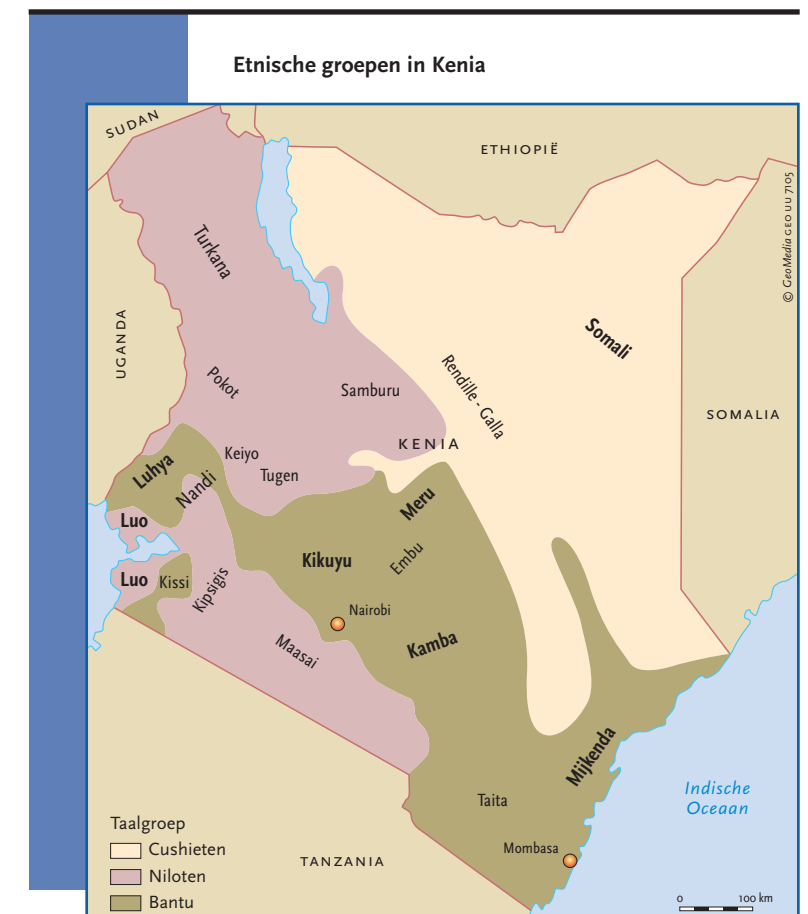
Territorialiteit

Naar schatting tweederde van de Keniaanse bevolking leeft nog buiten de steden, hoewel die de laatste decennia met 7 procent per jaar erg hard groeien. Steden zijn multi-etnische smeltkroezers, hoewel er in veel krottenwijken vaak één groep domineert. Zo is de Mathare Valley in Nairobi vooral een Kikuyu-wijk. Grote stukken van het platteland in de oorspronkelijke etnische gebieden, de *Reserves* van de koloniale tijd, zijn grotendeels mono-etnisch samengesteld. Uitzondering vormt de zuidelijke Rift Valley, waar steeds meer Kikuyu en Kamba het gebied delen met Maasai. Overheidspersoneel kan uit heel Kenia afkomstig zijn en rouleert tussen allerlei delen van het land. Hetzelfde geldt voor onderwijzers. Maar vrijwel alle boeren in de etnische *homelands* behoren tot de etnisch dominante groep aldaar.

Dat is anders op plekken die in de koloniale tijd behoorden tot de *White Highlands*. Na de onafhankelijkheid heeft de Kikuyu-president Kenyatta (1963-1978) ervoor gezorgd dat veel van de voorheen grote boeren-

bedrijven overgingen van 'blanke' in 'zwarte' handen, deels in de vorm van *companies* en grootgrondbezit naar leden van de (politieke) elite, maar veel ook als onderdeel van *settlement schemes* naar voormalige landarbeiders en andere landlozen. Zij konden als kleine boeren hun geluk beproeven en hebben dat meestal heel goed gedaan. De blanke boerderijen lagen in de koloniale tijd in het hart van het land: in en aan de flanken van het centrale deel van de Rift Valley. In het oostelijke deel (van Laikipia, via Nyandarua en Kiambu tot Nakuru) kwamen hoofdzakelijk Kikuyu's terecht. Zij waren daar oververtegenwoordigd als (arme) landarbeiders op de voorheen blanke boerderijen en profiteerden van het politieke cliëntelisme van president Kenyatta in die beginjaren. De voorkeursbehandeling van de Kikuyu was deels ideologisch gestoeld op de erfenis van het land: het waren toch vooral de Kikuyu die in de jaren vijftig hadden gestreden voor de politieke onafhankelijkheid. De *ex-forest fighters* van de Mau Mau moesten beloofd worden (of gereïntegreerd) als kleine boeren.

In het westelijke deel van de oude White Highlands was de situatie veel ingewikkelder. Daar stroomden

Armoede en rijkdom in Kenia hebben geen etnische kleur. Stinkend rijke Kenianen vind je in vrijwel elke etnische groep.

De armoede in Kenia is niet alleen een plattelandszaak. In stedelijke slums, zoals hier Mathare Valley in Nairobi, heersen erbarmelijke omstandigheden. De woede en frustratie over de uitzichtloosheid van het bestaan vormen een kruisvat dat bij de minste onenigheid kan ontploffen.

vanuit het oosten arme Kikuyu naartoe (als ze er al niet zaten als zeer arme landarbeiders) en vanuit het zuid-westen Luo, Luhya en diverse Kalenjin-groepen, vooral Nandi. Het gebied rondom Eldoret en Kitale werd zo een rurale lappendeken van etniciteit en de steden zelf een broeinest van etnische politiek. Er zijn allerlei historische mythes verzonnen om exclusiviteit te claimen, vooral door de Kalenjin-groepen. Feit is dat heel veel gebieden waar zich vanaf 1910 blanke boeren vestigden (Engelsen, maar ook Afrikaanders uit Zuid-Afrika) vrijwel leeg waren. De Maasai, in de 19de eeuw heer en meester van het gebied, waren sterk uitgedund door een dodelijke oorlog tussen Maasai-secties vanaf het midden van de 19de eeuw en een even dodelijke pokkenepidemie aan het eind van die eeuw. De overgebleven Maasai werden onder Britse druk samengebracht in het zuiden van het land, waar ze ook nu nog vooral wonen (en een aparte groep, de Samburu, in het noorden). Het demografische gat dat in de loop van de 19de eeuw in het gebied ontstond werd een tijd vooral gevuld door plunderende Nandi. Toen zij in 1906 definitief verslagen waren door de Britten, had de blanke overheid bijna zestig jaar vrij spel om het hele gebied te koloniseren. Omdat dat pas echt lucratief was met goedkope arbeidskrachten, ging de koloniale overheid hoofdelijk belasting heffen in de *Reserves*. Zo probeerde ze mensen te dwingen ver van huis te gaan werken bij de blanke boeren. Overal waar nu Kalenjin- en Kikuyu-boeren naast elkaar wonen (en daartussendoor vaak Luhya- en Luo-boeren) heersen al jaren onderhuidse spanningen, die tot uiting komen in tijden van onrust. Veel Kalenjin beschouwen de grond als hun historisch erfrecht – op basis van zeer dubieuze claims. Veel Kikuyu en anderen beschouwen zich inmiddels als legitieme eigenaars, vaak ook als de tweede of derde generatie van degenen die er zich ooit vestigden als landarbeider of kleine boer. Veel Kikuyu hebben bovendien geïnvesteerd in kleine winkeltjes, theehuizen, taxiondernemingen en werkplaatsen.

Stabiliteit

Kenia wordt vaak afgeschilderd als stabiel land in een verscheurd deel van de wereld. Met Uganda, Sudan, Ethiopië en Somalië als burens is dat relatief gezien natuurlijk ook zo. Het land heeft altijd een grote aantrekkingskracht uitgeoefend op de mondiale toeristen-industrie, en in die fragiele sector is het beeld van stabiliteit van levensbelang. Toen Kenia slachtoffer

De toeristensector is gebaat bij het beeld van een stabiel Kenia, maar politieke onenigheid escaleerde al vaker in gruwelijk geweld.

werd van een bloedige Al-Qaida-aanslag in 1998 (doelwit was de Amerikaanse ambassade in Nairobi) en toen er in de jaren negentig onlusten uitbraken aan de kust, kreeg de Keniaanse economie het zwaar te verduren. De geschiedenis van Kenia na de onafhankelijkheid kent echter meer momenten waarbij politieke onenigheid snel escaleerde in gruwelijk geweld. Bijvoorbeeld tijdens de zogenoemde shifta-oorlog in de jaren zestig, toen de Somali's zich wilden afscheiden. En na de mislukte staatsgreep van 1982, waarbij Luo-officieren van de luchtmacht een vermeende coup probeerden te voorkomen door er zelf een te plegen. Er was ook geweld in 1992, in de aanloop naar de eerste democratische verkiezingen na de dictatoriale jaren tachtig (van het eenpartijbewind van president Moi). In drie jaar tijd vielen zo'n 1500-2000 doden. Eigenlijk werden de hele jaren negentig gekenmerkt door sluimerend geweld dat makkelijk politiek kon worden aangewakkerd. Heel wat jeugdige agitators op het platteland lijken te wachten op de eerstvolgende gelegenheid om gehate 'immigranten' een lesje te leren en weg te jagen. De steden en stadjes in Kenia zijn vaak het terrein van bloedige confrontaties tussen *gangs*, en gewelddadige criminaliteit heeft vooral in Nairobi al veel slachtoffers geëist. De grens tussen politiek en crimineel geweld is nauwelijks te onderscheiden en er kan snel een etnisch element aan worden toegevoegd als dat zo uitkomt. Veel geweld komt echter voort uit pure frustratie en boosheid. Kenia is binnen Afrika een land met een goed onderwijssysteem, waar veruit de meeste kinderen een kwalitatief goede lagere en vaak ook middelbare opleiding afmaken, maar vervolgens jarenlang moeten zoeken voor ze een betaalde baan vinden of een succesrijk eigen bedrijf opbouwen. Velen lukt dat niet. Terwijl de succesvollen volop koketteren met de rijkdom die ze – vaak op ondoorzichtige wijze – hebben weten te vergaren, zien de armen (en daaronder heel veel jongeren) dat ze nauwelijks meer hebben dan het krot waarin ze

wonen en de kleren die ze aanhebben. Kenia is binnen Afrika het land met misschien wel de meest extreme inkomensongelijkheid. Bovendien is voor iedereen zichtbaar dat succesvolle politici rijk zijn en dat ze hun kapitaal voor een aanzienlijk deel vergaard hebben met diefstal en corruptie. De belofte van president Kibaki, toen hij in 2002 gekozen werd, om een eind te maken aan de corruptie en te komen tot een eerlijker verdeling van de rijkdom in het land heeft hij met voeten getreden, zoals hij wel meer beloften brak.

Armoede en rijkdom hebben in Kenia geen etnische kleur. Er zijn stinkend rijke Kenianen van vrijwel elke etnische groep. Ook hyperarmoede komt bij alle groepen voor. Er zijn net zo goed honderdduizenden zeer arme Kikuyu's als honderdduizenden zeer arme Luo's.

Het is evenmin zo dat armoede in Kenia een plattelandszaak is. Ook steden als Nairobi, Mombasa, Kisumu en Eldoret kennen vele schrijnende voorbeelden van hyperarmoede, vaak nog verergerd (of ontstaan) door de gevolgen van hiv-aids en verslaving. De regionale verschillen zijn wél gigantisch. De provincie met relatief de minste armen is die van de Kikuyu (Central Province, met 31 procent van de bevolking onder de armoedegrens). Dan volgen Nairobi (met 44 procent) en de Rift Valley (48 procent). In de rest van Kenia leeft de meerderheid van de bevolking onder de armoedegrens: Coast en Eastern 58 procent, Western 61 procent, Northeastern 64 procent en Nyanza (waar vooral Luo leven) 65 procent.

Etniciteit, identiteit en politiek

Het politieke bedrijf in Kenia is doordrenkt van etniciteit. Parlementariërs en lokale *councillors* worden – naar Brits voorbeeld – op basis van geografische stemgebieden gekozen en omdat die grotendeels mono-etnisch zijn, is het uitspelen van de etnische kaart een voor de hand liggend instrument. Van de vele mogelijkheden waaraan mensen hun identiteit ontleenen is

Er zijn honderdduizenden zeer arme Kikuyu's, maar ook honderdduizenden zeer arme Luo's.

etniciteit in Kenia een politiek belangrijke factor, die samenhangt met de moedertaal van veel mensen. Hoewel het er in de eerste twee decennia na de onafhankelijkheid op leek dat er een nationale identiteit ging groeien, met Kiswahili en Engels als communicatietalen en 'Afrikaanse bezitsvorming' als mobilisatiemechanisme, heeft etniciteit na 1978 een *revival* beleefd. Het begin van het lagere onderwijs in Kenia gebeurt nu in de moedertaal, waar dat vroeger het Kiswahili was. Veel kerken gebruiken bij hun diensten maar één taal, de etnische taal van de meerderheid van de kerkgangers en die van de voorganger. De radioprogramma's in de lokale talen zijn razend populair geworden. En overal zijn er museumpjes ingericht die de 'culturele tradities' van een bepaald volk voor het voetlicht brengen. Daarbij hebben wetenschappers, journalisten en toeristische entrepreneurs allerlei (foto)boeken en artikelen gepubliceerd over de geschiedenis en de culturele eigenheid van etnische groepen. Dat heeft iets dubbels en we hebben er zelf ook volop aan meegedaan.

Zoals Amartya Sen in *Identity and Violence. The Illusion of Destiny* (2006) prachtig beschrijft, is etniciteit en welke andere identiteitsbeleving dan ook niet alleen een vloek, maar ook een vorm van culturele rijkdom en het kan een middel zijn tot sociale emancipatie en politieke machtsvorming. Ieder mens heeft vele identiteiten: een Luo of Kikuyu is ook Keniaan en Afrikaan of zelfs een wereldburger, zoals een Amsterdammer of een Limburger ook Nederlander is, soms ook immigrant of autochtoon, vaak ook Europeaan, en af en toe wereldburger. Mensen hebben onder andere een *gender*- en seksuele identiteit, een beroepsidentiteit, een klasse-identiteit, een religieuze identiteit en een identiteit vanwege een gedeelde familie, school, passie of politieke opvatting. Zodra mensen politiek of sociaal gedwongen worden alles en iedereen in te delen op basis van één van deze identiteiten is er sprake van een gevaarlijk soort fundamentalisme. Als politici vervolgens vooral dat aspect uitspelen is het mobiliseren van gewelddadige confrontaties niet ver weg. Het zijn vooral politici die hier een grote verantwoordelijkheid dragen en dat is overal op de wereld zo.

Toch is de voorstelling van zaken waarbij de politieke kemphanen van dit moment in Kenia alleen met hun etniciteit tegenover elkaar staan helemaal losgezongen van de werkelijkheid. De leider van de oppositie, Odinga, was er juist in geslaagd om uit alle etnische groepen leidende politici om zich heen te verzamelen. Hij kreeg, zelfs volgens de officiële uitslag van dit moment, de steun van heel veel verschillende etnische groepen. De uitslag van de gelijktijdig gehouden parlementsverkiezingen geeft ook aan dat Odinga's ODM-partij in 102 van de 210 kiesdistricten gewonnen heeft. Zijn tegenstrever Kibaki kreeg naast steun van de

Politieke onrust en geweld zijn dodelijk voor de toeristenindustrie, een van de pijlers onder de Keniaanse economie. Direct na het uitbreken van de rellen werd vliegveld Nairobi overspoeld door haastige vertrekkers.

FOTO: JOSEPH OKANCA / REUTERS

besloot uit het Moi-kabinet te stappen. Hij sloot zich aan bij Kibaki's coalitie van oppositiepartijen en nam genoegen met de tweede plaats. Er was echter wel een *Memorandum of Understanding*. Daarin kwamen de twee overeen dat de posten in het kabinet eerlijk verdeeld zouden worden en dat er binnen honderd dagen een nieuwe grondwet zou zijn waarin onder andere de post van een machtige premier geregeld werd (beloofde premier: Odinga). Kibaki 'vergat' de beloften en dus stapte Odinga uit de coalitie.

Verantwoordelijkheid

Kenia's goede naam ligt nu in gruzelementen. Dat is vooral voor de toeristenindustrie een enorme klap en daarmee voor een deel van de welvaart van het land. Het basisprobleem van de huidige ellende, de grote armoede en uitzichtloosheid bij miljoenen gefrustreerde jongeren, is weer wat verder verwijderd van een oplossing. Er ligt een grote verantwoordelijkheid bij de huidige generatie Keniaanse politici om het vertrouwen te herstellen en er ligt een grote medeverantwoordelijkheid bij de Afrikaanse Unie – en zo nodig de wereldgemeenschap – om assistentie te verlenen bij het wegnemen van de basisoorzaken. Het is zo'n mooi land, met zulke creatieve mensen, en zo veel potentieel. Zo'n land mag toch niet verworden tot het volgende slachtoffer van politiek veroorzaakte etnische razernij en burgeroorlog. Als dat in Kenia gebeurt is er, vrezen we, ook heel snel sprake van een humanitaire en politieke crisis in de hele regio, en van een volgende smet op het blazoen van de Afrikaanse Unie en de Verenigde Naties. ■

Met dank aan Annemieke van Haastrecht, Kim de Vries, Karen Witsenburg en Fred Zaal voor hun reacties op een conceptversie van dit stuk.

Bronnen

- Dietz, T. & D. Foeken 1994. Leidt Afrikaanse democratisering tot etnische polarisatie? *Geografie*, jrg. 3, januari: 30-34.
- Rutten, M.M.E.M., A. Mazrui & F. Grignon (eds) 2001. *Out for the Count – The 1997 General Elections and Prospects for Democracy in Kenya*. Fountain Publishers, Kampala.
- Sen, A. 2006. *Identity and Violence. The Illusion of Destiny*. Penguin Books, London.
- www.cbs.go.ke/surveys/poverty
- www.kenyaelections.com/images/file
- www.populstat.info/Africa/kenyag.htm

Kibaki kon in 2002 alleen president worden omdat Odinga uit het Moi-kabinet stapte en zich bij hem aansloot.